

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2024-32-6>

УДК 81'42:355.02

ЛЕВИЦЬКА Наталія

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0001-6616-898X>

levytska.n.v@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ НІМЕЦЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ТЕРМІНІВ В ПЕРЕКЛАДІ

У статті розглядається поняття «військовий термін» та розкриваються основні особливості репрезентації німецьких військових термінів в перекладі. Проведено аналіз основних принципів, способів та прийомів перекладу військової термінології. Виявлено найбільш поширені стратегії та способи перекладу військових термінів. Військова термінологія розглядається як окрема лексична категорія. Окрема увага приділяється структурі військових термінів.

Ключові слова: військовий термін, проблеми перекладу, стратегії перекладу, лексична категорія, структура

LEVYTSKA Natalia

Khmelnitskyi National University

PECULIARITIES OF REPRESENTING GERMAN MILITARY TERMS IN TRANSLATION

The article discusses the concept of "military terminology" and explores the main features of translating German military terms. It analyzes the basic principles, methods, and strategies of translating military terminology. The article identifies the most common strategies and approaches to translating military terms currently used in practice.

Military terminology is considered a separate lexical category with its specific characteristics. It covers a wide range of concepts related to military affairs, weapons, tactics, strategy, ranks, equipment, and the organization of armed forces. Due to the complex structure of military terms, their translation often requires not only an accurate rendering of meaning but also consideration of context, historical peculiarities, and linguistic norms of the target language.

Special attention is paid to the structure of military terms. Many of them are complex words or phrases containing specialized components that may not always have exact equivalents in other languages. As a result, various methods can be used in translation, including calque translation, descriptive translation, the use of analogies, or combined approaches.

The article also discusses the main difficulties associated with translating military terminology. These include the polysemy of some terms, the presence of abbreviations and acronyms, as well as the influence of cultural and national characteristics on the formation of military vocabulary. To achieve adequate translation, a comprehensive approach is necessary, involving the analysis of context, comparative studies of terms in different languages, and the application of appropriate lexical and grammatical transformations.

Thus, translating military terms is a complex process that requires the translator to have not only linguistic knowledge but also a deep understanding of military affairs in general. Further research in this field is essential for improving translation methods and ensuring the accuracy and consistency of military terminology in international communication.

Keywords: military term, translation problems, translation strategies, lexical category, structure.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

На даному етапі розвиток теорії військового перекладу стимулюється інтенсифікацією залучення ЗСУ до заходів міжнародного військового співробітництва, відбувається накопичення теоретичного та емпіричного матеріалу з основних європейських мов, систематизуються (з одночасним пошуком українських перекладних відповідників) іншомовні термінологічні бази військової галузі. Сьогодні військовий переклад є окремою лінгвістичною дисципліною у зв'язку з високими вимогами до якості і точності перекладу, помилки в якому в кращому випадку призводять до мимовільного і суб'єктивного тлумачення тексту і непорозуміння у процесі перемовин, а в гіршому випадку можуть навіть вартувати комусь життя або тягнути за собою суттєві матеріальні витрати. Він вимагає бездоганного володіння не лише іноземною військовою термінологією, але й адекватною українською, яка регулярно поповнюється за рахунок впровадження нових видів зброї, інновацій у галузі матеріалів і постачання, появи нових стратегій і методів ведення бою.

Тому виникає необхідність системного дослідження проблем, з якими стикається перекладач у процесі перекладу німецької військово-технічної термінології. Аналіз основних проблем інтра- та екстралінгвістичного характеру становить неабиякий інтерес не лише з теоретичної, а і з практичної точки зору.

Актуальність дослідження полягає в тому, що існує істотна нестача компетентних фахівців з військового перекладу з німецької мови на українську і це є головною проблемою навчання українських військових у Німеччині. Відповідальний за багатонаціональну навчальну місію ЄС генерал Мартін Бонн з Нідерландів заявив, що перекладачі - це «проблема номер один». Виникнення проблеми пояснюється тим, що тільки протягом останніх років розпочалося повноцінне використання української мови в структурах армії та

внутрішніх військ. Українським військовим фахівцям довелося створювати нову термінологію, структуру документів та новий формат.

Аналіз досліджень та публікацій

Серед вітчизняних та зарубіжних дослідників, об'єктом наукових досліджень яких є військовий дискурс та особливості його відтворення в українському перекладі, слід відмітити В. В. Балабіна (Балабін, 2008), Ф. С. Бацевича (Бацевич, 2007), Л. М. Гончарук (Гончарук, 2015) та ін. Зазначені дослідники приділили особливу увагу вивченню військового дискурсу та особливостей його перекладу з урахуванням специфіки застосування військової лексики

Метою роботи є виявлення основних особливостей репрезентації німецьких військових термінів в перекладі та здійснення аналізу основних принципів, способів та прийомів перекладу військової термінології з німецької мови на українську.

Виклад основного матеріалу

Військово-технічна термінологія, як і термінологія будь-якої іншої галузі науки і практики, належить до периферійних шарів лексики конкретної мови, однак від інших термінологій її відрізняє те, що вона має більше спільних рис із загальноживаною лексикою. Це пояснюється тим, що до сфери військової справи постійно залучаються великі маси людей, тому військова термінологія має порівняно з термінологіями інших спеціальних областей ширшу сферу вживання [Онуфрієнко 1996, 137–138].

Крім того, понятійна система військової науки тяжіє до постійних змін, що пояснюється тісним зв'язком військової справи з виробництвом. Безперервний розвиток і оновлення видів бойової техніки диктують зміну способів ведення бойових дій, що призводить до зміни певних існуючих тактичних понять та появи нових. Усі зміни у військовій справі, в озброєнні і військовій техніці знаходять своє відображення у військово-технічній термінології, що виявляється у зміні значень ряду термінів, у відмиранні одних та появи інших.

Близько 80% усіх німецьких військових термінів є складними словами. Як правило, німецькі терміни перекладаються українською мовою термінологічними словосполученнями, які часто мають описову функцію. Наприклад: *Generalstabsoffizier* – офіцер служби генерального штабу, *Verteidigungsausgaben* – витрати на оборону, *військові витрати*, *Wegebahnabteilung* – загін забезпечення руху. Компонентами складних слів можуть бути не лише іменники, а й інші частини мови. Наприклад: *Nachtrupp* – тильний загін, *Vortrupp* – головний загін (прийменники); *Nahschuss* – постріл з близької дистанції, *Langsamfahrt* – повільний рух, малий хід (прислівники); *langdienend* – надстроковий, *Kurzlage* – лютючка (прикметники) [1, с. 69]. Як видно з наведених вище прикладів, в українській мові словоскладання використовується значно рідше, частіше зустрічаються термінологічні словосполучення. Для складних слів, незалежно від числа компонентів, характерна двочленна структура, наприклад: *Bundeswehr*, *Waffengattung*, *Luftwaffe*, *Dienstgradabzeichen*, *Wehrbereichskommando*. Поширеним способом перекладу термінів – складних слів є конструкції «прикметник + іменник», «іменник + іменник» у родовому відмінку як означення. Можливий також переклад складним словом, простим словом (однокомпонентним) тощо.

Оскільки перша частина складного іменника є означенням до другої його частини (основного слова), при її перекладі слід враховувати поєднання слів в українській мові: *Einsatzverband* – з'єднання (яке?) бойове, *Ärmelabzeichen* – знак (який?) наруквний. Але в кожному окремому випадку при перекладі терміну-складного іменника слід враховувати, яке усталене словосполучення або окремий іменник відповідає йому в українській мові, наприклад: *Teilstreitkraft* – вид збройних сил, *Zeltbahn* – плац-намет [1, с. 68].

У різних мовах системи понять не є ідентичними. Це у повній мірі стосується і системи військових понять. Наприклад, німецькому терміну *Überlagerungsempfänger* відповідає український термін *супергетеродинамний приймач*. Проаналізувавши склад цих термінів, можна побачити, що в основі німецького терміну лежить поняття *Überlagerung* – накладення, в основі українського терміну – поняття *супергетеродинам*. Як бачимо, незбіг понять створює певні труднощі при перекладі. При розбіжності понять двомовні словники не завжди можуть допомогти обрати потрібний еквівалент перекладу. У таких випадках слід звертатися до тлумачних або ж енциклопедичних словників, оскільки вони мають не варіанти значень слова, а розкривають всю повноту внутрішнього складу слова. Однак і в цьому випадку необхідно пам'ятати, що значення слова завжди визначається мікроконтекстом, тобто ми приходимо до поняття «первинного смислу». Важливо при цьому відмітити, що вибір потрібного еквівалента (лексичного і граматичного) визначається не лише контекстом, але і певною сполучуваністю слів, яка в свою чергу залежить від мовної традиції. Саме тому перекладач часом обирає в якості еквівалента зовсім не ті значення, які містяться у двомовному словнику [5, с. 71].

Шлях до еквівалентного перекладу лежить через певні мовні трансформації, тобто, перетворення, яких у процесі перекладу зазнає як вихідний текст, так і його буквальный переклад. Бувальний переклад часто виступає як проміжний етап перекладу, як ступінь аналізу вихідного смислу, але вже на рівні мови перекладу. Наприклад: словосполучення *moderne Kriegsführung* буквально перекладається як *сучасне ведення війни*. Стилістично цей буквальный переклад є незадовільним. Аналізуючи його, ми помічаємо, що сучасне

цілком рівнозначне сполученню в сучасних умовах, тобто, здійснивши трансформацію еквівалентної заміни на рівні мови перекладу, ми маємо еквівалентний переклад всього словосполучення *ведення війни в сучасних умовах*. При цьому важливо відмітити, що від цього вихідний смисл перетворення не змінився. У ряді випадків розуміння вихідного смислу здійснюється шляхом виділення у варіантах значень терміну певної загальної ідеї, що внутрішньо пов'язує усі ці значення [3, с. 14]

Досить часто у німецькій термінології зустрічаємо усічені терміни-словосполучення. Такі терміни використовуються для позначення багатофункціональних понять, складаються з кількох складних слів, що мають один спільний для всіх компонент, який зберігається найчастіше в останньому слові словосполучення. Обов'язковим компонентом усічених термінів-словосполучень є сполучник *und*. Наприклад: *Stabs- und Versorgungskompanie* – *рота штабна та рота постачання*, *Land- und Küstenverteidigung* – *наземна і берегова оборона* [1, с. 73].

У всіх жанрах військової літератури зустрічаються скорочені військові терміни, тобто скорочені позначення термінів, які настільки увійшли у повсякденне вживання, що самі стали термінами. Скорочені позначення є також і в українській військовій термінології, але в німецькій термінології вони зустрічаються значно частіше та охоплюють ширше коло військових понять. Важливо зауважити, що таке саме скорочення може означати зовсім різні терміни, тобто вживатися в різних галузях військової справи. Про це необхідно пам'ятати військовому перекладачеві, щоразу визначаючи область вживання того чи іншого скороченого позначення. Наведемо деякі приклади скорочених позначень, які стали самостійними військовими термінами: *Btl. (das Bataillon)* – *батальйон*; *Geb. (Gebirgs-)* – *гірський*; *Lkw (der Lastkraftwagen)* – *вантажний автомобіль*; *Pkw (der Personenkraftwagen)* – *легковий автомобіль*. Аналізуючи військову термінологію, можна легко помітити, що багато військових термінів включають однакові компоненти в якості перших або останніх елементів складних слів [2, с. 45].

В інших випадках до трансформацій вдаються на рівні вихідного смислу, оскільки буквальный переклад або суперечить вихідному смислу, або неприйнятний з міркувань сполучуваності слів. Наприклад, речення *Der taktische Schwerpunkt muss mit dem Schwerpunkt der Fernmeldeverbindungen zusammenfallen* складно перекласти, оскільки термін *Fernmeldeverbindungen* буквально відповідає терміну *лінії зв'язку*. Але зосереджуються все ж таки не лінії, а на засобі зв'язку, тобто *Fernmeldemittel*. Замінивши *Fernmeldeverbindungen* на *Fernmeldemittel*, ми помічаємо, що вихідний смисл не змінився, а переклад тепер може бути зроблений без проблем.

Слова, які означають специфічні поняття, можуть бути перекладені українською мовою по-різному: 1. Способом транслітерації: (повної), коли всі літери іноземного слова передаються літерами українського алфавіту: *Luftwaffe* – *луфтваффе*, *Bundeswehr* – *бундесвер*; (часткової), коли транслітерується не іншомовне слово, а лише його основа і до неї приєднується відповідний український словотворчий суфікс: *Infrastruktur* – *інфраструктура*. 2. Іноді для перекладу безеквівалентних термінів використовується дослівний переклад, при якому складні слова та словосполучення перекладаються покомпонентно: *Truppengattung* – *категорія військ*. 3. Значно рідше зустрічаємо описовий переклад, коли безеквівалентний термін перекладається з врахуванням його функціонального значення: *Logistik* – *органи і частини тилу* [4, с. 345].

Беручи до уваги усі основні принципи та особливості перекладу, можна виділити дві групи військових текстів. До першої групи належать військово-наукові тексти; військово-технічні тексти; військово-інформаційні тексти; військово-публіцистичні тексти. Друга група сформована такими підгрупами: статuti та настанови; військово-ділові тексти.

Якщо проаналізувати мовне наповнення зазначених текстів, то, з погляду лексичного наповнення, усі військові матеріали відрізняються від будь-яких інших широким використанням військової та науково-технічної термінології, наявністю певної кількості стійких словосполучень, характерних тільки для військової сфери спілкування, великою кількістю спеціальних скорочень і умовних позначень, а, з погляду синтаксису – широким використанням еліптичних і клішованих конструкцій, обмеженістю дієслівних форм, стислою формою висловлювання. І все це пов'язано з певним функціональним навантаженням, що взагалі характеризує військову сферу спілкування: стислість, чіткість і конкретність формулювань, точність і ясність викладу, що забезпечує логічну послідовність, чітке відмежування однієї думки від іншої для легкого сприйняття переданої інформації.

Не менш цікавим видається нам переклад фразеологічних словосполучень, зокрема сталих дієслівних словосполучень, оскільки вони є найбільш чисельними. Дієслівні поєднання утворюються за допомогою дієслів, які мають переважно абстрактне значення (*stehen, stellen, bringen, setzen, kommen* та інші). Такі дієслова у поєднанні з іменниками, частіше похідними від дієслова, утворюють нерозривну лексичну єдність, яка перекладається або іменником і дієсловом, або лише дієсловом. Наприклад: *in Bewegung setzen* – *приводити в рух, пускати в хід*; *zur Anwendung kommen* – *знаходити застосування*; *zur Verfügung stehen* – *бути в розпорядженні*; *Dienst leisten* – *нести службу, служити*. З прикладів видно, що в поєднанні з іменниками дієслова втрачають своє основне значення, а суть фразеологічного звороту визначається головним чином значенням іменника. Наприклад: *Minensperren sollen die Bewegungen des Feindes behindern, verlangsamen oder zum Stillstand bringen.* – *Мінні загородження призначені для того, щоб ускладнити, сповільнити або зупинити пересування ворога*. Слід звернути увагу на те, що дієслівні словосполучення у самостійному реченні часто

бувають розчленованими, утворюючи рамку з дієслова та іменника; дієслово стоїть на початку речення, а іменник – у кінці. При перекладі ці розрізнені елементи рамкової конструкції варто об'єднати. Наприклад: *Das neue Flugzeug findet in erster Linie im taktischen Bereich Verwendung.* - *Новий літак використовується в першу чергу для вирішення тактичних завдань.* Отже, для правильного перекладу сталих дієслівних словосполучень необхідно: визначити суть словосполучення, враховуючи іменник; знати дієслова, які найчастіше входять до фразеологічних сполучень та враховувати рамкову конструкцію.

Аналіз можливих варіантів компонування макро- та мікроструктури розмовників ще раз доводить нагальну потребу в урахуванні специфіки цільової групи користувачів під час структурування їхнього змісту. Заявлена еклектичність цільової аудиторії розмовників, безумовно, ставить особливі вимоги щодо вибору мікро- та, особливо, макроструктури видання. Ще раз підкреслимо доцільність паралельного поділу макроструктури розмовника на два розділи – для потреб 1) іноземних та 2) українських користувачів.

Оскільки перекладу підлягають не вербальні форми, а концепти, які вони репрезентують, то визначальну роль при трансформації вихідного змісту відіграє знання перекладачем відповідних концептуальних систем, концептосфер. Переробка інформації під час перекладу повинна мати когнітивний характер. Чим у більшому обсязі концептуальні моделі будуть накладатися одна на одну, тим меншими будуть „зони нерозуміння”, які можливі при перекладі. Під час перекладу україномовному перекладачу бажано активізувати ті концепти, які існують у сучасній німецькомовній спільноті, і відповідно враховувати те, що співвіднесеність ментальних структур та вербальних одиниць не є константною.

При роботі над перекладами текстів, які включають у себе інформацію про концепти, пов'язані з військовою справою, для досягнення адекватності процесу спілкування, тобто того рівня перекладу, який може розглядатися як здійснений комунікативний акт, перекладач обов'язково повинен враховувати і функціональну переорієнтацію мовних одиниць, що є актуальною у мовній картині світу сучасної німецькомовної лінгвокультурної спільноти на території Німеччини, а саме – відхилення у вживанні лексичних одиниць, яке пов'язане з розширенням меж мовного простору і полягає у звуженні їх функціонального простору. Видається перспективним подальше вивчення герменевтичного аспекту перекладу текстів, що репрезентують військову концептосферу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Проблема перекладу військової термінології є однією з найважливіших проблем перекладу, так як вона позбавлена експресивності, позначаючи поняття, які не обтяжені емоційними відтінками. Слова, що входять до термінології, в результаті зміни значення втрачають колишнє емоційне забарвлення і стають стилістично нейтральними. Поелементний переклад складних військових лексичних одиниць може призвести до грубих помилок. Глумачення військових термінів українською мовою можливе лише після повного з'ясування всього обсягу поняття, до якого відноситься цей термін. Часто двомовні військові словники не допомагають вирішити це завдання, оскільки можуть лише перерахувати деякі можливі варіанти адаптації. У більшості випадків при перекладі військової термінології перекладач застосовує еквівалентний переклад, описовий переклад, рідше транслітерацію.

Література

1. Балабін В. В. Жанрово-стильова специфіка військового перекладу. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2018 № 34 том 2. С. 67 -73.
2. Білозерська Н.П. Термінологія та переклад / Н.П. Білозерська, Н.В. Возненко, С.В. Радецька. Вінниця: «Нова книга», 2012. С. 43 – 48.
3. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу / І. В. Корунець. Київ, 2000. 443 с.
4. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства: навч. підруч. Вінниця: Нова книга, 2008. 512 с.
5. Огуй О. Д. Актуальні проблеми німецько-українського перекладу / О. Д. Огуй. Чернівці : Рута, 2004. 256 с.

References

1. Balabin V. V. Genre-stylistic specificity of military translation. Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser.: Philology. 2018 No. 34, Volume 2. P. 67-73.
2. Bilozerska N.P. Terminology and translation / N.P. Bilozerska, N.V. Voznenko, S.V. Radetska Vinnytsia: "New Book", 2012. P. 43-48.
3. Korunets I. V. Theory and practice of translation / I. V. Korunets. Kyiv, 2000. 443 p.
4. Korunets I. V. Introduction to translation studies: teaching. handyman Vinnytsia: New book, 2008. 512 p.
5. Oguy O. D. Actual problems of German-Ukrainian translation / O. D. Oguy. Chernivtsi: Ruta, 2004. 256 p.